

În concluzia cercetării putem afirma cu siguranță că rolurile familiale influențează direct asupra formării stimei de sine la adolescenți.

Acest material este publicat în cadrul proiectului de cercetare „Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii”, cu cifrul nr. 20.80009.0807.31.

Bibliografia

1. MITROFAN, I., CIUPERCĂ, C. *Incursiune in psihosociologia si psihosexologia familiei*. București, 1998
2. MANOIU, F., EPURAN, V. *Asistenta sociala in Romania*,. Bucuresti, 1996, p. 36.
3. АНДРЕЕВА,Т. *Психология современной семьи*. СПб.: 2006, с.427-43. ISBN: 5-9268-0376-4
4. ПЕТРОВСКИЙ, А., ЯРОШЕВСКИЙ, М. *Основы теоретической психологии*. М,2003. ISBN: 5-7695-0799-3
5. ЭРИКСОН, Э. *Идентичность: юность и кризис*. Москва, 2006. 344ст. ISBN 5-01-004479-X

COMPORTAMENTUL AGRESIV AL ADOLESCENȚILOR ȘI SECURITATEA PSIHOLAGICĂ

AGGRESSIVE BEHAVIOR OF ADOLESCENTS AND PSYCHOLOGICAL SECURITY

LOSÎI Elena,

*doctor în psihologie, conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
mail: lenadonica@yahoo.com*

<https://orcid.org/0000-0002-5032-9993>

CZU:159.922.8.072.4:316.624

Rezumat: În contextul noilor provocări sociale, economice, educaționale, adolescenții contemporani se confruntă cu vulnerabilități la adresa securității atât pe plan fizic, cât și psihologic. Schimbările condiționate de specificul vârstei, cât și de societate pot determina apariția la unii adolescenți a unor manifestări dezadaptative, precum comportamentele agresive. În urma studiului experimental întreprins am constat că aceste comportamente sunt influențate de nivelul de dezvoltare a stimei de sine. Stima de sine scăzută poate genera reacții agresive din partea adolescenților, afectând securitatea sa, dar și a celor cu care interacționează adolescenții. Constatările făcute ne pot ajuta în organizarea măsurilor de asigurare a securității lor. Este important să luăm în calcul că adolescența, fiind caracterizată de formarea identității, este considerată perioada în care se formează bazele comportamentelor și ale obișnuințelor legate de modul sănătos de viață, iar acestea se dezvoltă și se stabilizează pe parcursul perioadelor ulterioare de vârstă.

Cuvinte-cheie: comportament agresiv, agresivitate fizică, agresivitate verbală, stimă de sine, identitate, securitate psihologică.

Abstract: In the context of the new social, economic, and educational challenges, contemporary teenagers face security vulnerabilities both physically and psychologically. Changes due to the specifics of age and society can cause maladaptive manifestations, such as aggressive behaviors, to appear in some teenagers. Following the experimental study undertaken, we found that these behaviors are influenced by the level of self-esteem development. Low self-esteem can generate

aggressive reactions on the part of adolescents, affecting their security, as well as those with whom adolescents interact. The findings can help us organize measures to ensure their security. It is important to consider that adolescence, characterized by the formation of identity, is considered the period in which the bases of behaviors and habits related to a healthy lifestyle are formed, and these develop and stabilize during the subsequent periods of age.

Keywords: *aggressive behavior, physical aggression, verbal aggression, self-esteem, identity, psychological security.*

Multitudinea schimbărilor sociale și economice actuale dovedesc un impact semnificativ asupra modului de viață al adolescenților, asupra comportamentului lor. În condițiile societății moderne a crescut numărul adolescenților cu comportamente agresive. Comportament agresiv reprezintă o problemă de mare actualitate în întreaga lume, fără ca subiectul să se fi epuizat, rămânând așadar ca un teren de cercetare, în care conceptualizarea este controversată și ambiguă, existând numeroase definițiile de lucru.

O dată cu creșterea numărului de cazuri de comportamente agresive, s-au intensificat și preocupările studiere a fenomenului, astfel încât literatura de specialitate operează la ora actuală cu o terminologie specifică pentru a defini conceptul general de „agresivitate”. În literatura anglo-saxonă se folosesc următoarele concepte:

- *Aggression* (comiterea unui atac fără o provocare, atac consumat în plan fizic sau verbal);
- *Agressivity* (componenta normală a personalității, agresivitatea latentă, potențialul de a comite atacuri);
- *Agressiveness* (o stare relativ propice comiterii unei agresii, susținută de anumite trăsături ale persoanei, care se pot exprima ca forme adaptate social ale agresivității: competitivitatea, combativitatea, inițiativa, curajul, ambiția etc.);
- *Mobbing* (atacuri în grup, produse de copii asupra unui alt copil) [10, p.32].

În literatura francofonă de specialitate se folosesc următoarele concepte:

- *Violence* (situația de interacțiune în care unul sau mai mulți actori acționează, direct sau indirect, prejudiciindu-i pe alții la nivele variabile: fie în integritatea lor fizică, fie în integritatea lor morală, fie în posesiunile lor, fie în participarea lor simbolică și culturală);
- *Violence ressentie* (violența resimțită, subiectivă, care nu poate fi reperată din exterior, deoarece este resimțită ca atare numai de victimă);
- *Brimades* (violența psihologică: insulta, farsa, minciuna) [10, p.33].

Nu există o accepție omogenă a termenului de agresivitate. Astfel, în dicționarul de psihologie coordonat de U. Șchiopu (1997) întâlnim adunate mai multe definiții ale agresivității, fiecare reflectând un alt punct de plecare: „comportamente încărcate de reacții brutale, distructive și de atacare”; „atitudine bătăioasă, mai general spus, însușire de a trăi și de a asigura trebuințele principale vitale (alimentare și sexuale) prin forță”; „este o reacție înăscută ca o formă de adaptare”; „agresivitatea este rezultat al frustrărilor”.

Interesul profesional al psihologilor referitor la comportamentul agresiv, cauzalitatea lui și formele de manifestare este menționat deja pe parcursul mai multor ani. Acest interes este reflectat în lucrările lui Bandura A., 1973, 1989; Walter R., 1959; Berkowitz L., 1974, 1981, 1989; Buss A., 1961; Lorents K., 1964,1966; Feshbah S., 1970; Zillmann D., 1979; Hartup W., 1974; Patterson G., 1984; Хекхаузен,1986; Prihojan A., 1987; Felidștein D., 1972, 1989; Semeniuc L., 1996 etc. Analiza literaturii de specialitate ne-a permis să constatăm că s-au realizat mai multe studii valoroase în țara noastră dedicate agresivității, în general, agresivității la adolescenți, cauzelor, factorilor, diferențelor de gen, prevenirii agresivității/violenței în mediul școlar, în particular, realizate de A. Neculau, 2000; N. Mitrofan, 2003; I. Racu, 2014; Iu. Racu, 2013; V. Pritcan, 2017; D. Furtună, 2018 etc.

Viziunile științifice asupra agresivității pot fi structurate în două grupe. Prima include teoriile, care abordează agresivitatea ca particularitate înăscută a individului (Z. Freud, 1959; K.

Lorents, 1966,1967; W. McDougall, 1926 etc). A doua include concepțiile ce abordează agresivitatea drept un comportament dobândit, învățat (J. Dollard, 1939 A. Buss, 1961; L. Bercowitz, 1981, 1989; N.D. Levitov, 1967; L.M. Semeniuc, 1996; I.A. Furmanov, 1996; T.G. Rumeanțeva, 1991 etc).

Adolescența este o etapă dinamică a dezvoltării umane, care abundă prin diversitatea și complexitatea modificărilor la care este supus organismul. Acesta se transformă în plan fizic (creșterea diferitor segmente, aparate, organe), în plan social (sporirea gradului de implicare și realizare social) și în plan psihic (aparitia și intrare în funcție a unor capacități intelectuale, afective, volitive, motivaționale, aptitudinale, atitudinal-caracteriale) și. Totodată, adolescența este o perioadă vulnerabilă, în care factori psihologici disfuncționali ca nervozitatea, anxietatea, agresivitatea limitează dezvoltarea cu succes a personalității.

Adolescența a fost adesea descrisă ca o perioadă caracterizată de tensiuni și stres, deoarece în adolescență se conturează propria identitate. Ei sunt expuși presiunii din partea părinților, a colegilor și a societății pentru a deveni un anumit tip de persoană și de a desfășura anumite activități [5]. Aprecierile și percepțiile legate de propria persoană depind în mare măsură de dezvoltarea stimei de sine, având efecte semnificative asupra atenuării problemelor și a dificultăților cu care se confruntă adolescenții într-o adaptare eficientă. În viziunea autorilor D. Papalia, S. Wendkos Olds și R. Duskin adolescența este o etapă de tranziție în dezvoltare care marchează ieșirea din copilărie și intrarea în vârsta de adult. Autorii constată că adolescența este o perioadă a oportunităților și riscurilor. În adolescență se produc importante modificări nu doar în aspect fizic, dar și în plan cognitiv, social, se dezvoltă autonomia, stima de sine [4].

În contextul noilor provocări sociale, economice, educaționale, adolescenții contemporani se confruntă cu vulnerabilități la adresa securității atât pe plan fizic, cât și psihologic. Schimbările condiționate de specificul vârstei, cât și de societate pot determina apariția la unii adolescenți a unor manifestări dezadaptative, precum stările depresive, anxietatea, conflicte și comportamentele agresive [3, 5, 8]. Comportamentul agresiv poate fi o modalitate de a atrage atenția sau poate fi o simplă provocare. Uneori, adolescenții folosesc comportamentele agresive pentru a câștiga o identitate proprie, alteori, se simt pur și simplu neglijați. Comportamentul agresiv are, în timp, efecte negative și duce la deficiențe în modalitățile de eliminare a situației de conflict. În general, adolescenții agresivi trăiesc într-un mediu social caracterizat prin conflicte, neglijare și abuz; de multe ori, agresivitatea copiilor este cauza conflictelor în familie. Comportamentul agresiv al adolescentului poate avea ca scop obținerea unui beneficiu sau poate fi afectiv (impulsiv, neplanificat) [3]. Nivelul general de exprimare a agresivității și stima de sine sunt niște factori care modelează formarea personalității din această perioadă, caracterizată printr-un nivel crescut al frustrărilor și al tensiunilor pe plan individual și interpersonal.

În acest scop ne-am propus să studiem particularităților manifestării comportamentului agresiv la adolescenți, comportament care afectează securitatea lor psihologică și a celor care interacționează cu ei, precum și legătura acestuia cu stima de sine. În studiu au participat 96 adolescenți din clasele a IX-a și a XI-a cu vârsta cuprinsă între 15,5 – 17,5 ani din municipiul Chișinău. Testele aplicate au fost: Chestionarul de diagnosticare a agresivității (Buss-Durkey Inventory), elaborat de A. Bass și A. Darkey pentru a diagnostica reacțiile agresive și ostile [6, p.45] și la Testul de măsurare a stimei de sine (Rosenberg) [7, p.52]. Am presupus că între nivelul de manifestare a stimei de sine și agresivitatea adolescenților există relații invers proporționale: adolescenții cu nivel înalt al stimei de sine vor dovedi un indice scăzut al agresivității și invers, cei la care stima de sine va fi la nivel scăzut agresivitatea generală va fi înaltă.

Cu scopul de a identifica specificul comportamentului agresiv la adolescenți am aplicat *Chestionarul de diagnosticare a agresivității (Bass-Durkey)*. Frecvența rezultatelor cu privire la comportamentele agresive ale adolescenților este prezentată în figura 1.

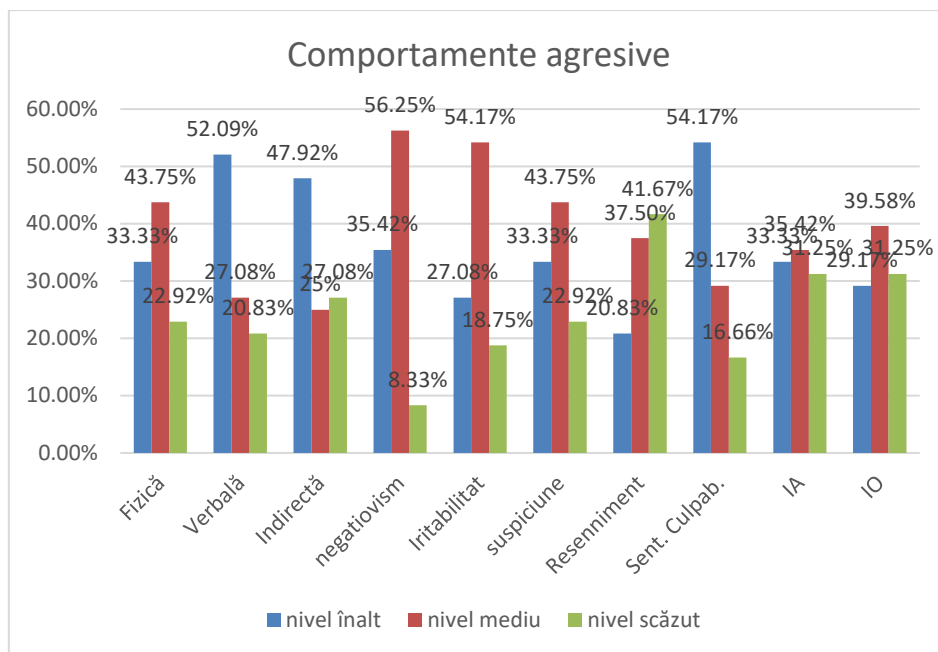

Figura 1. Frecvența rezultatelor cu privire la comportamentele agresive ale adolescenților (Chestionarul Bass-Durkey)

Rezultatele obținute ne demonstrează că agresivitatea este omniprezentă în comportamentul adolescenților de azi. Astfel, 33.33% (32 persoane) manifestă *agresivitatea fizică* la nivel înalt, la nivel mediu - 43.75% (42 persoane) și la nivel scăzut - 22.92% (22 persoane). *Agresivitatea verbală* la nivel înalt se atestă la mai mult de jumătate din eșantionul studiat, tocmai la 52.09% (50 persoane), la nivel mediu - 27.08% (26 persoane) și la nivel scăzut - 20.83% (20 persoane). La nivel înalt se manifestă *agresivitatea indirectă* - 47.92% (46 persoane), la nivel mediu - 25% (24 persoane) și la nivel scăzut - 27.08% (26 persoane). La scala *negativism* atestăm următoarele rezultate: la nivel înalt 35.42% (34 persoane), la nivel mediu - 56.25% (54 persoane) și la nivel scăzut - 8.33% (8 persoane). La scala *iritabilitate* am obținut următoarele rezultate: nivel înalt 27.08% (26 persoane), nivel mediu - 54.17% (52 persoane) și nivel scăzut - 18.75% (18 persoane). La scala *suspiciune* adolescenții au înregistrat următoarele rezultate: nivel înalt 33.33% (32 persoane), nivel mediu - 43.75% (42 persoane) și nivel scăzut - 22.92% (22 persoane). La scala *resentiment* constatăm următoarele rezultate: nivel înalt 20.83% (20 persoane), nivel mediu - 37.5% (36 persoane) și nivel scăzut - 41.67% (40 persoane), iar la *sentimentul culpabilității* adolescenții au demonstrat următoarele rezultate: nivel înalt 54.17% (52 persoane), nivel mediu - 29.17% (28 persoane) și nivel scăzut - 16.66% (16 persoane).

Astfel, la *indicele general al agresivității* au fost obținute următoarele rezultate: 33,4 % - nivel înalt, 35,42% - nivel mediu și 31,25% - nivel scăzut. Adolescenții pot manifesta agresivitatea în diferite conduite și reacții: amenințări verbale, critică, răspândirea de bârfelor, gesturi amenințătoare, ridiculizarea colegilor și cadrelor didactice, utilizarea porecelor, glumelor sarcastice, cinism, punerea colegilor în situații umiltoare, iar uneori pot recurge la chiar și acte de violență fizică. Acești adolescenți sunt lipsiți de empatie și autoritari, nu acceptă compromisurile, pot avea tendințe sadice. Datorită nivelului înalt de agresivitate, ei prezintă pericol pentru cei din jur, atentând la securitatea lor.

Examinând formele de manifestare a comportamentului agresiv la adolescenți putem concluziona că nivelul cel mai înalt de manifestare le constatăm la agresivitatea verbală, la agresivitatea indirectă și agresivitatea fizică. Totodată, un lucru îmbucurător este faptul că atestăm și un nivel înalt de manifestare al sentimentului de culpabilitate (54,17%).

Indiferent de forma de manifestare, gestionarea deficitară a agresivității adolescente are consecințe asupra multor aspecte ale vieții adolescentului, de la tipul de relații de prietenie pe care le construiește până la confortul său emoțional, de la stima sa de sine până chiar la sănătatea sa fizică

Amploarea schimbărilor ce au loc în societatea noastră solicită ca adolescenții să se poată adapta la cerințele mereu schimbătoare înaintate de societate. La baza tuturor succeselor stă încrederea în forțele proprii și o stimă de sine adecvată. Această calitate umană este foarte valoroasă, deoarece adolescenții care au un nivel ridicat al stimei de sine se simt mai încrezătoare în forțele proprii, sunt mai optimiști și pot să obțină mai ușor performanțe în relațiile cu ceilalți și în activitatea de învățare, deoarece nu le este frică să greșească și să fie considerați incompetenți în caz de eșec.

Pentru a stabili dacă este vreo legătură între comportamentul agresiv al adolescenților și nivelul dezvoltării stimei de sine am aplicat *Testul de măsurare a stimei de sine (Rosenberg)*. Stima de sine este evaluarea subiectivă a unei persoane despre sine ca fiind pozitivă sau negativă într-o oarecare măsură. Include, de asemenea, încrederea în valoarea cuiva; principiul afirmativ în raport cu dreptul de a trăi și de a fi fericit; mângâie-te cu exprimarea adecvată a gândurilor, dorințelor și nevoilor lor; sentimentul că bucuria este un drept din naștere. Rolul respectului de sine în viața unui adolescent este foarte semnificativ. Studiile din domeniul psihologiei dezvoltării sugerează că stima de sine este una dintre nevoile psihologice de bază ale adolescentului, a cărei satisfacție duce direct la bunăstare psihologică și la auto-realizare, iar nemulțumirea duce la frustrare și agresivitate. Stima de sine a adolescentului este o nevoie umană fundamentală. Nevoia de stima de sine - dorința de a se simți valoros, semnificativ și respectat de către alți oameni, se referă la nevoile psihologice de bază, a căror satisfacere este o condiție pentru autoactualizarea și creșterea personală a adolescentului, iar nemulțumirea provoacă tensiune, anxietate, agresivitate. Rezultatele obținute la *Testul de măsurare a stimei de sine (Rosenberg)* sunt prezentate în figura 2.

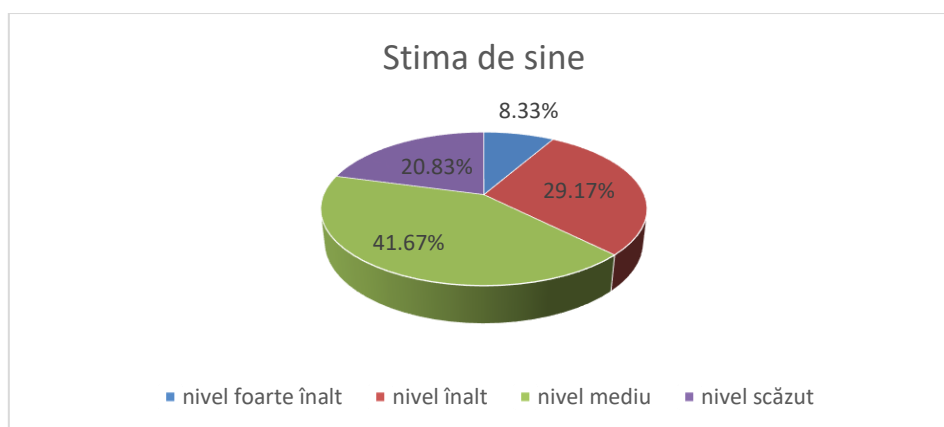

Figura 2. Frecvența rezultatelor cu privire la stima de sine a adolescenților din eșantionul cercetat

Distribuția rezultatelor obținute arată că din întreg eșantionul 12.5% (12 persoane) au demonstrat un nivel foarte înalt al stimei de sine, la nivel înalt s-au amplasat 35.42% (32 persoane), la nivel mediu 39.58% (38 persoane) și la nivel scăzut 14.58% (14 persoane).

Stima de sine este o componentă esențială a imaginii de sine, care suferă modificări semnificative în timpul adolescenței. Deci, în această perioadă, au loc schimbări semnificative ale nivelului stimei de sine generale - la această vârstă s-a atestat că 45.84% au demonstrat un nivel foarte înalt și înalt. Nivelul scăzut este prezent la 14.58% dintre adolescenți. Se poate presupune că adolescența, în ceea ce privește dezvoltarea, este importantă în formarea personalității. Neoformațiunea centrală a personalității adolescentului este un nou nivel de conștientizare de sine și imaginea durabilă a „Eu-lui”. Cea mai valoroasă achiziție psihologică a acestora este

descoperirea lumii interioare. La adolescenți crește gradul de conștientizare a experiențelor lor, precum și gradul de identificare ca persoană este mai clar conștientă de individualitatea sa, a lui diferență față de ceilalți și le oferă mai multă valoare. Deci imaginea lui „eu” devine una dintre atitudinile centrale, principale ale personalității. În adolescență foarte acută devine cunoașterea despre sine și respectul de sine ca expresie a sensului „eu” [1].

Stima de sine are o influență de reglementare asupra aproape a tuturor aspectelor comportamentului adolescentului, jucând un rol crucial în stabilirea relațiilor interpersonale, în stabilirea și atingerea scopurilor, în moduri de formare și rezolvare a condițiilor de criză, așa că poate fi considerat ca fiind principalul factor în autodezvoltarea adolescenților [4].

Nivelul stimei de sine în adolescență depinde de variabile precum experiența abilității și eficienței cuiva (cu cât se simte mai eficient și mai competent un adolescent, cu atât stima de sine mai mare) și tendința pentru comportamentul riscant (cu cât este mai mare este înclinația pentru comportamentul riscant, stima de sine mai scăzută). Tendința adolescentului de a-și asuma riscuri tocmai ca un predictor al stimei de sine, se poate presupune, de asemenea, că stima de sine scăzută declanșează un comportament riscant pentru a dobândi în mod similar de competența și deprinderea ce îi lipsește.

Prelucrarea statistică a datelor obținute ne-a permis să stabilim anumite relații între stima de sine și comportamentele agresive la adolescenți. Astfel, între stima de sine și comportamentele agresive se atestă *corelații semnificative indirecte, ceea ce confirmă că între stima de sine și comportamentul agresiv al adolescenților există relații invers proporționale.*

Tabelul 1. Coeficienții de corelație dintre stima de sine și agresivitatea adolescenților

Variabile	Coeficientul de corelație	Pragul de semnificație
Stima de sine /Agresiune fizică	$r = -0,664$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /Agresiune indirectă	$r = -0,631$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /Iritabilitate	$r = -0,711$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /Negativism	$r = -0,446$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /Resentiment	$r = -0,535$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /Suspiciune	$r = -0,121$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /Agresivitate verbală	$r = -0,736$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /Sentimentul culpabilității	$r = -0,245$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /IA	$r = -0,855$	$p \leq 0,01$
Stima de sine /IO	$r = -0,437$	$p \leq 0,01$

Rezultatele studiului relației dintre nivelul stimei de sine și agresivitate denotă că, pe de o parte, stima de sine scăzută poate fi asociată cu mai multă furie și ostilitate, deoarece amenințările la adresa stimei de sine deja scăzute sunt probabil să fie deosebit de sensibile. Pe de altă parte, asocierea puternică dintre stima de sine scăzută și depresie sugerează că atunci când stima de sine este amenințată, afectul depresiv poate trece peste furie. Dimpotrivă, stima de sine ridicată poate fi asociată cu o tendință mai mare spre un comportament empatic, prosocial. În plus, adolescenții cu stima de sine ridicată au mai multe șanse să contribuie la asigurarea securității psihologice a celor cu care interacționează [11]. În general, un răspuns agresiv la amenințările la adresa stimei de sine este adesea justificat și adaptabil. Limita cât de sănătoasă este o astfel de reacție trece, mai degrabă, în funcție de gradul de generalizare a acesteia (dacă apare în toate situațiile sau în unele) și în cât de mult o persoană este capabilă să accepte critica rezonabilă, adică să fie atentă nu numai de natura aprecierilor altora, ci și de calitatea propriilor activități. Capacitatea adolescentului de a-și controla emoțiile și comportamentul în diverse situații este un factor esențial pentru viața lui și

confortul, securitatea celor din jur. Aceasta determină adaptarea și integrarea lui în grupul de semeni, succesul său în relațiile cu colegii și adulții, precum și succesul individual, aspect important în formarea identității lui.

Deci, *în concluzie*, comportamentele agresive, sub diferite forme de manifestare, sunt prezente în rândul adolescenților de azi. Rezultatele studiului experimental ne-au condus spre ideea că aceste comportamente sunt influențate de nivelul de dezvoltare a stimei de sine la adolescenți. Stima de sine scăzută poate fi asociată cu mai multă agresiune și furie, comportamente care pot afecta securitatea celor cu care interacționează adolescenții. Adolescentul care se comportă agresiv obține totul, își realizează scopul personal în detrimentul celorlalți, nu ia în considerare drepturile, necesitățile și cerințele lor, subestimează și distruge încrederea celorlalți față de propria persoană. În felul acesta își realizează propriile dorințe, afectând securitatea celorlalți. Stima de sine ridicată poate fi asociată cu un comportament prosocial. În plus, adolescenții cu stima de sine ridicată au mai multe șanse să ia măsuri pentru a comunica asertiv, decât cei cu stima de sine scăzută.

Analiza nivelului de exprimare a agresivității și formele de orientare ale acesteia spre mediul exterior sau spre propria persoană ne oferă date importante privind organizarea măsurilor de asigurare a securității lor. Este important să luăm în calcul că adolescența, fiind caracterizată de însușirea și cristalizarea valorilor, este considerată perioada în care se formează bazele comportamentelor și ale obișnuințelor legate de modul sănătos de viață, iar acestea se dezvoltă și se stabilizează pe parcursul perioadelor ulterioare de vârstă. Rezultatele obținute ne permit să concluzionăm că în condiții experimentale special organizate se poate de influențat pozitiv dezvoltarea stimei de sine și de a diminua nivelul de agresivitate la adolescenți, asigurând astfel securitatea lor și a celor cu care interacționează.

Notă: Articol elaborat în cadrul proiectului de cercetare „Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii”, cu cifrul nr. 20.80009.0807.31.

Bibliografie

1. ADAMS, G., BERZONSKY, M. *Psihologia adolescenței: Manualul Blackwell*. Iași: Polirom, 2009. 704 p. ISBN 978-973-46-1303- 8-1
2. ANDERSON, C. A., BUSHMAN, B. J. Human aggression. In: *Annual Review of Psychology*. 2002, vol. 53, pp. 27–51. ISSN 0066-4308
3. EFTIMIE, S. *Agresivitatea la vârsta adolescenței*. Iași: Institutul European. 2014. 254 p. ISBN 978-606-24-0080-4
4. PAPALIA, D., WENDKOS OLDS, S., DUSKIN FIELDMAN, R. *Dezvoltarea umană*. tr. de A. Mîndrilă-Sonetto. București: TREI. 2010. 832 p. ISBN 978-973-707-414-0
5. PĂNIȘOARA, G., SĂLĂVASTRU D., MITROFAN, L. *Copilăria și adolescența. Provocări actuale în psihologia educației și dezvoltării*. Iași: Polirom. 2016. 312 p. ISBN 978-973-46-6016-2.
6. LOSÎI, E. *Psihodiagnoza agresivității*. Chișinău: UPS I. Creangă, 2016. 135 p. ISBN 978-9975-46-269-3
7. LOSÎI, E., RACU, I.U. *Activitatea psihologului cu copiii și adulții*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2018, 183 p. ISBN 978-9975-46-381-2.
8. MARIAN, C. *Agresivitatea în școală*. Cluj-Napoca: Editura Limes. 2011. 267 p. ISBN 978-973-726-635-4
9. NECULAU, A. *Manual de psihologie socială* (ediția a II-a revizuită). Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-681- 759-8
10. ȘOITU L., HĂVĂRNEANU C. *Agresivitatea în școală*. Iași: Ed. Universitare 2001. 240 p. ISBN 973-611-168-7
11. БАЕВА, И. А. *Психологическая безопасность в образовании*. Монография. СПб.: Издательство «СОЮЗ», 2002. 271 с. ISBN 5-94033-148-3
12. СЕМЕНИУК, Л.М. *Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции* - Воронеж, 1996. 96 с. ISBN 5-89395-003-8